

Examen HAVO

2009

tijdvak 1
maandag 25 mei
13.30 - 16.00 uur

economie

tevens oud programma

economie 1,2

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 28 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 59 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Wil de echte werkloze opstaan

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI) publiceren iedere maand cijfers over de werkloosheid in Nederland. De werkloosheidscijfers van CBS en CWI verschillen. Zo telde het CBS op een bepaald moment 400.000 werklozen, terwijl het CWI op hetzelfde moment 600.000 werklozen telde.

Het CBS registreert het aantal personen dat in een enquête aangeeft werkloos te zijn. Het CWI registreert het aantal personen dat zich heeft ingeschreven als werkzoekende bij het CWI. Voor werkzoekenden is inschrijving bij het CWI een voorwaarde om in aanmerking te komen voor een uitkering. Personen die op zoek zijn naar een baan maar geen recht hebben op een uitkering, zoals schoolverlaters en herintredende vrouwen, schrijven zich soms niet in als werkzoekende bij het CWI.

Wie wordt door het CBS en wie wordt door het CWI als werkloze geregistreerd? Aan welke eisen moet dan zijn voldaan? De onderstaande tabel verschaft hierover meer informatie.

	eisen waaraan een persoon moet voldoen om als werkloze te worden geregistreerd	
criterium	CBS	CWI
leeftijd	tussen 15 en 65 jaar*	geen leeftijdsgrens
beschikbaarheid	op korte termijn beschikbaar	geen eis aan de beschikbaarheid
situatie nu	zonder werk of met werk voor minder dan twaalf uur per week	zonder werk en ingeschreven als werkzoekende bij het CWI
aantal uren werk	op zoek naar werk voor twaalf uur of meer per week	op zoek naar werk (geen eis aan het aantal uren)
*beroepsgeschikte bevolking		

Er kunnen drie groepen worden onderscheiden:

- groep A: personen die zowel volgens het CBS als het CWI werkloos zijn.
- groep B: personen die volgens het CBS werkloos zijn maar niet volgens het CWI.
- groep C: personen die volgens het CWI werkloos zijn maar niet volgens het CBS.

1p 1 Maken werklozen deel uit van de vraag naar arbeid of van het aanbod van arbeid?

Dat het CBS minder werklozen telt dan het CWI, komt onder andere doordat het CBS uitsluitend naar de beroepsgeschikte bevolking kijkt.

2p 2 Noem de andere criteria uit bovenstaande tabel die veroorzaken dat het CBS minder werklozen telt dan het CWI. Licht het antwoord toe.

Het aantal geregistreerde werklozen wordt gekenmerkt door seizoenspatronen. Seizoensinvloeden in de zomerperiode leiden ertoe dat:

- het aantal werklozen in groep A daalt;
- het aantal werklozen in groep B stijgt.

- 2p **3** Geef een verklaring voor de daling van het aantal werklozen in de zomerperiode in groep A.
- 2p **4** Geef een verklaring voor de stijging van het aantal werklozen in de zomerperiode in groep B.

Opgave 2

Lagere inkomstenbelasting, altijd goed!

De Raad van Economische Adviseurs (REA) adviseerde de Tweede Kamer over economische onderwerpen. Het onderstaande citaat is afkomstig uit een advies van de REA met betrekking tot de miljoenennota 2006.

Hoge belastingtarieven maken arbeid in de formele economie duur ten opzichte van arbeid in de informele economie. Dit belemmert de arbeidsverdeling in de productie die tot stijging van de welvaart zou kunnen leiden. Een voorbeeld kan de nadelen van hoge belastingtarieven duidelijk maken. Als uw huis moet worden verbouwd, staat u voor de vraag of u dat zelf doet of dat u daarvoor een aannemer inhuurt. Veronderstel dat u en de aannemer beiden netto € 20 per uur verdienen. Veronderstel verder dat de aannemer een belastingtarief van 52% moet betalen. Hierdoor wordt de rekening niet € 20, maar ruim € 40 per uur. Dat komt neer op het netto-inkomen dat u in ruim twee uur verdient. Daardoor wordt het inhuren van de aannemer wel erg duur. U gaat liever zelf klussen of u laat de verbouwing in het zwarte circuit uitvoeren. Hierdoor kan de werkloosheid toenemen.

Een voorstander van verlaging van de belastingtarieven doet twee beweringen:

- 1 De gevolgen van de hoge belastingtarieven zijn groter dan uit het advies van de REA blijkt. Er zijn ook andere manieren waarop hoge belastingtarieven tot stijging van de werkloosheid kunnen leiden.
- 2 Als de belastingtarieven worden verlaagd, zullen de belastingontvangsten van de overheid ook dalen. Deze daling kan meevallen, doordat een daling van de belastingtarieven tot een stijging van het nationale inkomen kan leiden.

- 2p **5** Leg uit hoe arbeidsverdeling bij de productie tot een stijging van de welvaart kan leiden.
- 2p **6** Bereken, in centen nauwkeurig, hoe hoog het bruto-inkomen per uur van de aannemer moet zijn om netto € 20 te ontvangen.
- 2p **7** Beschrijf, aansluitend op bewering 1, een andere manier waarop hoge belastingtarieven – via de loonkosten – tot structuurwerkloosheid kunnen leiden.
- 2p **8** Leg, aansluitend op bewering 2, uit hoe de daling van de belastingontvangsten van de overheid kan meevallen.

Opgave 3

Werken loont

In veel Europese landen, waaronder Nederland, probeert de overheid mensen te stimuleren aan het werk te gaan. In dat kader is in Nederland de heffingskorting voor werkenden enkele keren verhoogd.

In tabel 1 staan voor twee opeenvolgende jaren inkomensgegevens voor een huishouden met twee kinderen en een modaal inkomen. Dit huishouden heeft uitsluitend inkomen uit arbeid en geen aftrekposten voor de belasting. Verder is gegeven dat de inflatie 1,5% bedraagt (prijsstijging jaar 2 ten opzichte van jaar 1).

tabel 1

	jaar 1	jaar 2
bruto jaarloon	€ 29.000	€ 29.435
belastingen en premies volksverzekeringen	€ 10.268
heffingskortingen	€ 4.891	€ 5.215
netto jaarinkomen	€ 23.623

In tabel 2 staat voor jaar 2 informatie over het schijventarief voor personen jonger dan 65 jaar.

tabel 2

jaar 2					
belastbaar inkomen meer dan	doch niet meer dan	belastingtarief	tarief premie volksverzekeringen	totaal tarief	heffing over totaal van de schijven
€ 0	€ 16.265	1,00%	32,40%	33,40%	€ 5.433
€ 16.265	€ 29.543	7,95%	32,40%	40,35%	€ 10.790
€ 29.543	€ 50.652	42,00%	-	42,00%	€ 19.656
€ 50.652		52,00%	-	52,00%	

2p 9 Toon met behulp van een berekening aan dat de stijging van het bruto jaarloon in jaar 2 ten opzichte van jaar 1 neerkomt op prijscompensatie.

De heffing in de eerste twee inkomensschijven van het schijventarief bestaat onder andere uit de premie voor volksverzekeringen.

2p 10 Noem twee voorbeelden van volksverzekeringen.

2p 11 Bereken de in tabel 1 ontbrekende bedragen.

Opgave 4

Koolzaad in de tank?

Dieselmotoren kunnen koolzaadolie als brandstof gebruiken. Koolzaadolie wordt gewonnen uit de koolzaadplant die ook in Nederland kan worden geteeld. Door een lagere uitstoot van schadelijke stoffen zijn automotoren die koolzaadolie als brandstof gebruiken, minder schadelijk voor het milieu dan automotoren die dieselolie gebruiken. Vooral de uitstoot van kooldioxide (CO₂) neemt sterk af.

Het aanpassen van een dieselmotor voor koolzaadolie kost € 3.000. Het brandstofgebruik in liters per kilometer blijft ongewijzigd. De productiekosten van een liter koolzaadolie zijn hoger dan van een liter dieselolie. Op alle soorten brandstof voor auto's moet tot nu toe in Nederland accijns worden betaald, omdat de overheid de negatieve gevolgen van het autogebruik wil afremmen. De regering overweegt de accijns op koolzaadolie af te schaffen. Hierdoor zou koolzaadolie aan de pomp goedkoper worden dan dieselolie.

Stel je de volgende situatie voor:

Een jongen in jouw klas leest in de krant dat de accijns op koolzaadolie als brandstof voor auto's ter discussie staat. Hij is tegenstander van het afschaffen van deze accijns. Hij zegt: "Dit leidt tot oneerlijke concurrentie tussen de producenten van dieselolie en koolzaadolie. De regering kan toch ook niet de accijns op jenever afschaffen en tegelijkertijd de accijns op whisky laten bestaan". Jij bent het niet eens met jouw klasgenoot. De leraar hoort dat. Jij krijgt de opdracht jouw standpunt in een betoog uiteen te zetten.

Het betoog begint als volgt:

"Ik ben voorstander van het afschaffen van de accijns op koolzaadolie. Voor mijn standpunt heb ik de volgende argumenten."

6p 12 Schrijf het vervolg van dit betoog.

In dit betoog moeten de volgende aspecten aan de orde komen.

- a Het verschil in externe effecten van brandstofsoorten als argument om de accijns op koolzaadolie af te schaffen.
- b Het gevolg voor de werkgelegenheid.

Daarnaast moet in het betoog naar eigen keuze één van de onderstaande aspecten aan de orde komen. Kies daarbij het aspect dat het best in het betoog past.

- 1 Het gevolg voor de overheidsuitgaven.
- 2 Het gevolg voor andere overheidsontvangsten dan accijnsopbrengsten.
- 3 Het gevolg voor de duurzaamheid van de productie in Nederland.

Aanwijzingen:

- *De onderdelen van het betoog moeten logisch op elkaar aansluiten.*
- *Gebruik voor het vervolg van het betoog 120 woorden; een afwijking van 20 woorden is toegestaan.*

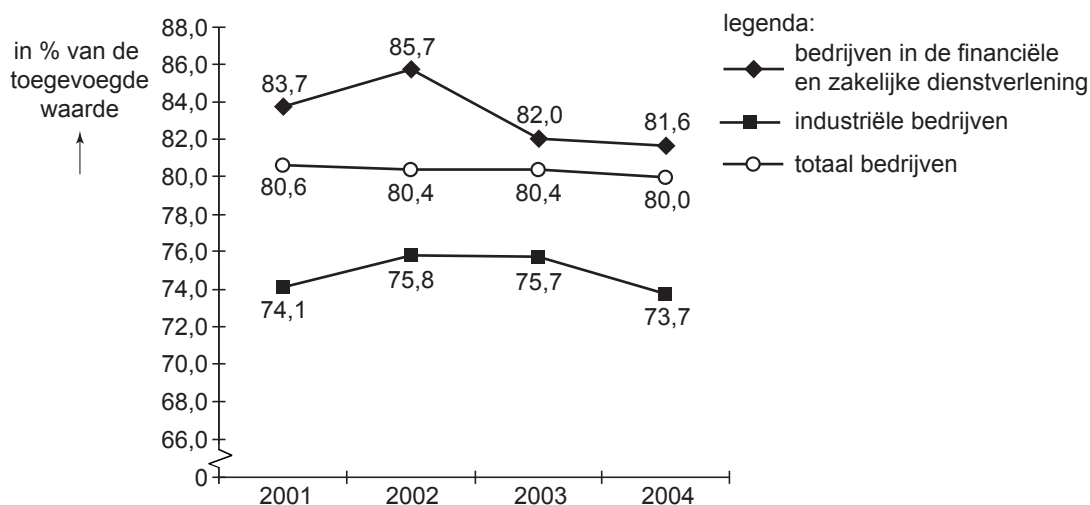
Opgave 5

Winsten bedrijven stijgen licht

In 2004 is de arbeidsinkomensquote bij bedrijven in Nederland gedaald. De arbeidsinkomensquote is het aandeel van het primaire arbeidsinkomen in de toegevoegde waarde. Het aandeel van de overige primaire inkomens in de toegevoegde waarde van bedrijven nam toe van 19,6% in 2003 tot 20% in 2004. Deze stijging kan er op wijzen dat de winsten van bedrijven in 2004 licht zijn gestegen.

De ontwikkeling van de arbeidsinkomensquote is niet voor alle bedrijven gelijk.

arbeidsinkomensquote

In de economische theorie wordt aangenomen dat een daling van de arbeidsinkomensquote kan leiden tot een stijging van de investeringen.

- 2p **13** Noem, naast inkomen uit arbeid, twee andere vormen van primair inkomen.
- 2p **14** Leg uit hoe een daling van de arbeidsinkomensquote kan leiden tot een stijging van de investeringen.

In 2001 bedroeg de toegevoegde waarde van industriële bedrijven € 58,7 miljard. Met behulp van de figuur kan worden bepaald dat deze toegevoegde waarde als volgt is verdeeld: € 43,5 miljard voor het primaire arbeidsinkomen en € 15,2 miljard voor de overige primaire inkomens. In 2004 bedroeg de toegevoegde waarde van industriële bedrijven € 60,9 miljard.

- 2p **15** Is het primaire arbeidsinkomen bij industriële bedrijven in 2004 ten opzichte van 2001 gedaald of gestegen? Verklaar het antwoord met behulp van een berekening in euro's.

De loonkosten per arbeidsuur zijn bij industriële bedrijven hoger dan bij bedrijven in de financiële en zakelijke dienstverlening. De arbeidsinkomensquote is bij industriële bedrijven echter lager dan bij bedrijven in de financiële en zakelijke dienstverlening. Een verklaring hiervoor kan gevonden worden in het verschil in arbeidsintensiteit in de beide soorten bedrijven.

- 2p **16** In welk soort bedrijven is de productie blijkbaar het meest arbeidsintensief? Verklaar het antwoord.

Opgave 6

België - Nederland

In economische publicaties wordt veel gebruikgemaakt van tabellen en grafieken. In het informatieboekje staan vijf statistieken waarin België met Nederland wordt vergeleken. Naar aanleiding van deze statistieken worden in deze opgave vijf vragen gesteld.

De periode 1998-2000 kan voor Nederland worden gekenmerkt als een periode van hoogconjunctuur. Dit kan worden afgelezen uit de ontwikkeling van de nominale en reële groei van het bruto binnenlands product (bbp) in statistiek 2. Ook uit de ontwikkeling van andere grootheden in de statistieken kan de hoogconjunctuur in deze periode worden afgeleid.

- 2p **17** Noem zo'n grootheid. Licht het antwoord toe.
- 2p **18** Was volgens statistiek 2 de inflatie in Nederland in 2001 hoger of lager dan in 2000? Licht het antwoord toe.

Met behulp van statistiek 1, 2 en 3 kunnen de uitgaven aan sociale zekerheid als percentage van het bbp worden uitgerekend. Deze uitgaven bedroegen in 2002 voor België (afgerond) 27,7% van het bbp.

- 2p **19** Bereken dit percentage in 2002 voor Nederland.

België heeft, in vergelijking met Nederland, een kleinere bevolking maar een grotere staatsschuld. Er kan worden berekend dat in 2004 de staatsschuld van Nederland (afgerond) € 259,4 miljard bedroeg.

- 2p **20** Bereken de staatsschuld van België in 2004.

Hans trekt uit statistiek 5 de conclusie dat de arbeidsproductiviteit in Nederland in 2003 lager is dan in 1997, omdat het indexcijfer in 2003 lager is dan in 1997. Volgens Klaas kan deze conclusie niet uit statistiek 5 worden getrokken.

- 2p **21** Wie heeft gelijk, Hans of Klaas? Verklaar het antwoord

Opgave 7

Voetbal scoort goed

Wekelijks zijn miljoenen voetballiefhebbers bezig met voetbal: op of rond het veld, in het stadion en voor de televisie. Toch zouden veel voetbalverenigingen het niet redden zonder de informele economie en zonder subsidies van de overheid. In opdracht van de Koninklijke Nederlandse Voetbalbond (KNVB) is in 2005 een onderzoek uitgevoerd naar het belang van voetbal voor de maatschappij. De onderstaande informatie komt uit dat onderzoek.

	1998	2004
aantal clubs	4.170	3.713
aantal toeschouwers	5.320.000	5.987.000
aantal vrijwilligers	182.000	205.000
aantal leden van de KNVB	1.022.288	1.060.598
– waarvan pupillen	252.454	294.870
– waarvan junioren	184.124	198.359
– waarvan senioren	580.383	562.989
totale omzet	€ 1.284 miljoen	€ 1.976 miljoen
– waarvan betaald voetbal	€ 234 miljoen	€ 405 miljoen
totaal toegevoegde waarde	€ 593 miljoen	€ 934 miljoen
– waarvan betaald voetbal	€ 187 miljoen	€ 361 miljoen

Volgens de KNVB past het onderzoek goed in de discussie over de voor- en nadelen van sport en sportbeoefening voor de maatschappij. Een van de voordelen van sportbeoefening is volgens de KNVB dat sportbeoefening positieve externe effecten heeft. Die positieve externe effecten vindt de KNVB zo belangrijk dat de overheid voetbal moet subsidiëren.

2p **22** Geef een voorbeeld van zo'n positief extern effect. Licht het antwoord toe.

Derksen beweert dat het voetbal tussen 1998 en 2004 afhankelijker is geworden van de informele economie.

2p **23** Welk gegeven in de tabel kan Derksens bewering ondersteunen?

De omzetsijging in het betaalde voetbal tussen 1998 en 2004 kan worden verklaard door de introductie van nieuwe vormen van sponsoring en reclame en de gestegen inkomsten uit uitzendrechten van voetbalwedstrijden.

2p **24** Noem een andere aanwijzing voor de omzetsijging in het betaalde voetbal die uit de tabel kan worden afgelezen. Licht het antwoord toe.

Opgave 8

uit een krant:

Export en import blijven groeien

In de tabel staan gegevens over de Nederlandse betalingsbalans. De lopende rekening van de betalingsbalans is hier uitgesplitst in goederenrekening, dienstenrekening en inkomensrekening.

In 2004 is in Nederland de waarde van zowel de export als de import van goederen met 9,2% gegroeid ten opzichte van 2003. In 2004 bedroeg de waarde van de export van goederen € 253,3 miljard. De waarde van de import van goederen nam toe van € 200,4 miljard in 2003 tot € 218,8 miljard in 2004. Het overschot op de goederenrekening in 2004 bedroeg € 34,5 miljard.

	2002	2003	2004
	(saldi in miljarden euro's)		
goederenrekening	19,5	31,6	34,5
– waarvan goederen exclusief energie	18,7	31,5	34,5
dienstenrekening	-1,1	0,0	3,4
inkomensrekening	-6,8	-5,6	5,6
kapitaalrekening	-4,7	-21,0	-42,8

Uit de tabel blijkt dat in 2003 het saldo op de goederenrekening € 31,6 miljard bedraagt. Dit saldo kan ook worden berekend met behulp van de gegevens boven de tabel.

- 2p **25** Geef deze berekening.
- 2p **26** Bereken voor 2003 het overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans.
- 2p **27** Was de exportwaarde van energie van Nederland in 2002 volgens de verstrekte gegevens groter of kleiner dan de importwaarde van energie? Licht het antwoord toe.

Een stijging van de wisselkoers van de valuta van een land leidt meestal tot een daling van de waarde van de export. De wisselkoers van de euro is in 2004 ten opzichte van 2003 gestegen. Deze wisselkoersstijging ging echter gepaard met een stijging van de waarde van de export van goederen van Nederland. Een verklaring voor deze exportstijging moet dus bij andere factoren dan de wisselkoers worden gezocht.

- 2p **28** Noem zo'n andere factor. Licht het antwoord toe.